

Slobodan Vukićević
Filozofski fakultet
Nikšić

PROTIVRJEČNOSTI PROCESA SEKULARIZACIJE U SAVREMENOM DRUŠTVU

CONTRADICTION OF SECULARIZATION PROCESS IN MODERN SOCIETY

ABSTRACT: This work is divided in three thesis: SECULARIZATION IN REGARD TO THE WORLD, HOLLY AND SECULAR IN DOMAIN OF POLITICS, SEPARATION OF CHURCH AND STATE. Using sociological analysis of this three thesis further conclusion has been made: church can not keep „the door close“ toward the state, as well as the state toward the church in the name of dogmatic thesis about separation of church and state. Church and state should contribute human progress and progress of its society in the sense of accomplishing fundamental human values.

Their continuous cooperation is necessary on that plan, as well as qualitative mediation, respecting necessary autonomy of church and state, autonomy which corresponds with the nature of both institutions.

Key words: secularization, holly, secular, church, state.

APSTRAKT: Rad je podijeljen na tri teze: SEKULARIZACIJA KAO POGLED NA SVIJET, SVETO I SVETOVNO U DOMENU POLITIKE, ODVOJENOST CRKVE I DRŽAVE. Sociološkom analizom ove tri teze izveden je zaključak: crkva ne može imati „zatvorene dveri“ prema državi, kao ni država prema crkvi, u ime dogmatske teze o odvojenosti crkve i države. Crkva i država treba da doprinose progresu čovjeka i njegove zajednice u smislu ostvarivanja fundamentalnih ljudskih vrijednosti.

Na ovom planu neophodna je njihova neprestana saradnja, kvalitativno posredovanje uz poštovanje potrebne autonomije crkve i države, autonomije koja odgovara samoj prirodi i jedne i druge institucije.

Ključne riječi: sekularizacija, sveto, svetovno, crkva, država.

Teze:

1. SEKULARIZACIJA KAO POGLED NA SVIJET
2. SVETO I SVETOVNO U DOMENU POLITIKE
3. ODVOJENOST CRKVE I DRŽAVE

1. Sekularizacija kao pogled na svijet

Sekularizacija je društveni proces utemeljen na *pogledu na svijet* da treba potpuno odvojiti *sveto i svetovno*, a uključuje se i ekstremno stanovište da je *religija nepotrebna*.

Sekularizacijom društvo treba usmjeriti u pravcu potpunog *odvajanja svetog i svetovnog, crkve i države*, u krajnjem, u pravcu *oslobađanja, odnosno prevazilaženja religijskog mišljenja, prakse i ustanova*.

Time sekularizacija dobija karakter *opšte društvene promjene*, u kojoj primarno mjesto dobijaju *racionalni i utilitarni* faktori u organizaciji društva i djelovanju pojedinaca.

Ovi elementi su dovoljni, smatraju zastupnici sekularizacije, za zadovoljavanje svih ljudskih potreba i osmišljavanje ljudskog bivstvovanja uopšte.

Sekularizacija je društvena promjena koja nije vezana samo za fenomen *religije*. Sekularizacija je naročito aktualizovana u savremenom društvu, pa se, čak, nastoji prikazati kao vid njegove *modernizacije*.

Jednostavno, sekularizacija se prikazuje kao zamjena:

- *tradicionalnog društva* sa naglašenim elementima *svetog*;
- *modernim* društvom u kojem prevladavaju elementi *svetovnog društva*.

Međutim, evidentna je činjenica da *značaj religije* ne opada, nego se čak uvećava u najrazvijenijim društvima, u društvima koja se modernizuju u najznačajnijim oblastima kulture, nauke, obrazovanja, tehnike i tehnologije.

To upućuje na neophodnost temeljnog *interdisciplinarnog*

- filozofskog,
- antropološkog,
- sociološkog,
- psihološkog,
- teološkog i
- etičkog proučavanja procesa sekularizacije.

Filozofija mora da se zapita otkud *pogled na svijet* koji smatra da je *religija suvišna esencijalna determinanta čovjeka i društva*.

Pri tom, pogled na svijet filozofski znači *konceptiju svijeta* koja obuhvata cjelinu svijeta, a to znači i smisao čovjekovog života.

Konceptiju svijeta kao teorijsko-metodološku osnovu za kritičko razumijevanje savremenog svijeta *akademik Leković* filozofski definiše:

„Konceptija sveta, to je određenje ne samo stila čovekova života, nego i smisla čovekovog postojanja. Sa određenjem smisla čovekovog postojanja, konceptija sveta predstavlja postignutu ili ostvarenu samosvest čoveka. Ona je tada sinonim čovekove samosvesti. [...] Odredba smisla čovekovog postojanja nije samo završna, nego i najviša odredba čoveka sa stanovišta konceptije sveta. U tom smislu ona je probni kamen svakog pogleda na svet i svake konceptije sveta. Za nju treba reći: Hic Rhodos, hic salta.“

Očigledno, postavljaju se mnoga značajna pitanja.

Šta sekularizacija, kao pogled na svijet, odnosno konceptija svijeta, znači sa stanovišta čovjekovog aktiviteta, smisla postojanja čovjeka i njegove zajednice, odnosno društva? Da li se religija može isključiti kao suvišna, ne samo nepotrebna nego i štetna potreba čovjeka, ili je ona neophodna cjelini čovjekova bića i njegovog bivstvovanja?

Šta, ili ko, može zamijeniti religiju u pogledu cjeline čovjekovog aktiviteta i smisla postojanja?

Da li se religija može smatrati potpuno odvojenom, izolovanom sferom od drugih esencijalnih determinanti čovjeka i njegove zajednice?

Sociologija će odgovoriti na pitanje:

Ko je najviše uticao u društvu na formiranje takvog pogleda na svijet: politika i političari, nauka, tehnika i tehnologija, ekonomija, racionalizam i utilitarizam, institucije – država, porodica, škola i sama crkva i njeno djelovanje?

Psihologija će se pozabaviti pitanjem:

Kakav je uticaj takav pogled na svijet imao na formiranje tipa ličnosti savremenog čovjeka?

Teologija:

Kako religija može sačuvati svoju *svetonosnu suštastvenost* uz istovremeno praćenje neizbježnih društvenih promjena?

Etika:

Šta se desilo sa moralom – individualnim i kolektivnim?

U svim naznačenim pitanjima neizbježno se nameće razumijevanje *korelacije: pogleda na svijet i društvene zbilje*.

Bez toga nema razumijevanja, tumačenja i objašnjenja dijalektike sekularizacije u savremenom društvu.

Proces sekularizacije, očigledno, duboko zadire u suštinu *ljudske prirode*.

Antropolozi ističu da danas nije osnovno pitanje šta je ljudska priroda, nego pitanje da li nam je ona uopšte potrebna. Čovjek je sam doveo u pitanje vlastitu prirodu.

„Čovjek je sada u stanju da pravi ljude, da ih takoreći produkuje u epruveti za reagense. Čovjek postaje proizvod, a time se iz osnova mijenja odnos čovjeka prema samom sebi. On nije više dar prirode ili Boga stvoritelja; on je svoj sopstveni proizvod. Čovjek je sašao u duboko grotlo moći, na izvorištu svoje sopstvene egzistencije“ (*Racinger*).

Znači, čovjek prestaje biti *bogočovječansko* biće.

Da li su ljudsku prirodu, koja iskonski sadrži *sveto i svetovno*, potisnule neke druge potrebe, vještačkog, virtuelnog karaktera, koje vode otuđenju čovjeka? To je *centralno pitanje* bez kojeg ne možemo razumijevati ne samo proces sekularizacije nego uopšte društvene procese i odnose u savremenom društvu. U anketi o 21. vijeku Isidora Sekulić još 1958. godine, *poetski i proročki*, kaže:

„A današnji čovek srlja kao što niko i nikada do sada nije. Pobjede su mu veličanstvene, natčovečne, zapali vulkan gde hoće, u sićušnom atomu ili nad celim kontinentom i narodom. Čeka li i njega ograničenje? Mora li se vratiti zemlji i hlebu? A, ako ikad dođe do toga, šta će biti od njega i ko će biti on?“

Problem je u tome što političari ne poklanjaju pažnju ovako *epohalnom upozorenju!*

Ne radi se ovdje samo o promjeni odnosa čovjeka prema samom sebi nego se iz osnova mijenja:

– *čovjekovo biće i bivstvovanje*,

- njegov odnos prema prirodi,
- odnos prema religiji,
- odnos prema pogledu na svijet,
- odnos prema društvu i
- odnos prema kultivisanju vlastite prirode.

Šta je u svemu tome *napredak*?

Da li je tek sada nastao „pravi“ čovjek – „nezavisan“ od prirode i od Boga?

Koje su to sada stvarne, istinske potrebe čovjeka u funkciji njegovog progressa i progressa društva istovremeno?

Kakva je sloboda potrebna takvom pojedincu i njegovoj novoj prirodi?

Šta znači atomizacija društva u kojoj pojedinac gubi svoj prirodni oslonac u porodici, institucijama društva – crkvi, školi, lokalnoj zajednici i sl.?

Da li stavljanje prirode i Boga pod moći svakog pojedinca, s obzirom na njihove kognitivne i motivacione ograničenosti, jeste ljudski progres?

Novonastali *individualizam*, očigledno, ne može da odgovori na ova fundamentalna pitanja.

Savremeno društvo nalazi se u postmodernističkom stanju promjena, u kojem ne ostaje ništa netaknuto. Sociolozi to označavaju kao „*bolest promjena*“. Sve je novo i ništa nije zadobilo karakter *svetosti, odnosno esencijalnosti*.

„Pred tim naletom vjernik ostaje sam pred sobom, u svom snalaženju, pa mu ostaje samo lično religijsko iskustvo koje zbog toga sve manje oblikuje po zahtjevima crkvenog učenja i naučavanja“ (Mardešić).

Tako je sekularizacija usmjerila pojedinca da i u religijskom životu, u bijegu od političkog i religijskog kolektivismu i totalitarizma, potraži zaklon u *individualizmu*. Sekularizacija je „odvela“ čovjeka u individualizam sa dvije veoma delikatne posljedice:

- usmjerenost na sadašnji trenutak (*prezentizam*);
- uspon *necrkvene religije i krizu crkvene religije*.

Usmjerenost pojedinca na sadašnjost, bez obzira na to što je nastala kao bijeg od totalitarizma – političkog i religijskog, znači prekid kontinuiteta vremena u smislu nužne „*saigre*“ prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Individualno vrijeme ne može imati puno značenje, značaj i smisao u vidu izolovane prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti. Takođe, individualizirana prošlost, sadašnjost ili budućnost ne može imati značenja, značaja i smisla bez prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti drugih. Pojedinac luta, ili kako kaže Gidens, „nalazi se u Zmajevim kočijama kojima ne može da odredi ni brzinu ni smjer“.

Sekularizovana individualnost je veoma pogodno tlo za uspon *necrkvene religije*, pri čemu crkve gube nekadašnji ugled, koji su dobrim dijelom zasnivale na svojoj *političnosti*.

Međutim, individualizovani vjernik *ne prihvata politizovanu crkvu i politizovanu religiju*.

On traži novu religiju, oslobođenu od kolektivismu, bilo religijskog bilo političkog.

„Ali s kolektivizmom je zauvijek gotovo i može se vratiti još samo u liku prijetećeg fundamentalizma i nasilničkog religijskog fanatizma“ (Mardešić).

Možda izgleda apsurdno ali je tačno: fanatizam i nasilničko ponašanje su direktne posljedice *osakaćenog individualizma*.

Ovaj individualizam ostavlja *pojedince bez društvenog prostora*, bez esencijalnog sadržaja u kojem jedino može ispoljavati svoje društveno biće.

U stvari, ta *esencijalnost* kao društveni prostor postoji u vidu nepreglednog pluralizma *tržišno-trgovačkih, globalističkih, tehničko-tehnoloških, pravno-političkih, kulturnih, religijskih, etičkih i drugih determinizama*, u kojima sam pojedinac treba da nalazi trajne vrijednosti i smisao svog djelovanja i postojanja. U toj situaciji čovjek je „*natjeran*“ *da otkriva svoje prave, istinske potrebe u svemu, pa i svoje prave potrebe u religiji*.

Očigledno, proces sekularizacije nije jednosmjernan. On prati logiku čovjekove *ontologije i gnoseologije istovremeno, čovjekova bića i bivstvovanja i saznanja*. Na toj osnovi moramo imati u vidu motivacione i kognitivne ograničenosti i mogućnosti čovjeka, i na bazi toga anticipirati „*nus*“ *produkte procesa sekularizacije, od kojih je, za čovjeka i društvo, najopasniji fundamentalizam*.

Najjednostavnije rečeno: fundamentalizam je *zlo* iako sami fundamentalisti tvrde da su protiv zla. Fundamentalizmi se javljaju na svim nivoima, a zajedničko im je mržnja i potpuno *neprijateljstvo prema drugim shvatanjima, organizacijama i djelovanjima, to jest, prema svim vrijednostima drugih, na kraju i prema samom životu drugih, sigurnosti i miru*.

Fundamentalisti apsolutizuju svoju racionalnost, i time nužno postaju *iracionalni*, i to ne samo za druge nego i za sebe, „*poklanjajući*“ i vlastiti život toj iracionalnosti. Fundamentalisti su tako i *protiv života i protiv Boga*.

2. Sveto i svetovno u domenu politike

Političko pokretanje procesa sekularizacije u cilju slabljenja religije imalo je efekat bumeranga.

Mnogi sadržaji politike i političkog djelovanja dobijaju karakter *vjere*, tako da smo „*umjesto svete religije dobili svetu političnost*“.

„*Sveta političnost*“ ispoljava se u savremenom društvu na način postmodernističke raspršenosti, u kojoj mnoge stvari dobijaju karakter religioznosti: država preuzima mnoge uloge crkve; mnoge ideologije – fašistička ili neofašistička, fundamentalistička i teroristička, dobijaju karakter religijskog; mnogi idoli u raznim oblastima društvenog života obožavaju se do nivoa božanstva; sveti čovjek postaje bogataš, a ne više sveštenik; banke i središta preduzetničke moći izbijaju u prvi plan, tako da ni političari bez veze sa njima ne mogu ostvarivati svoju moć i „*plesti mreže*“; religijska svetišta u velikoj mjeri se komercijalizuju; rađa se religija novca, bogatstva, trgovine; vladarima, političarima, posvećuju se spomenici, ulice, velelepni objekti, kao da su sveci, da bi se kasnije, kad se promijeni politika, tim istim vladarima ili političarima rušili spomenici i brisala imena; religijske i političke veze među ljudima, po svom značaju i uti-

caju, nadmašuje nova kultura medija, koja pravi globalne veze među ljudima i stvara novu religiju zabavljača; masovni mediji tako zamjenjuju crkvu i proizvode bogove; u naglašenoj zbrci postmoderne, trač postaje jedan od dominirajućih diskursa savremenog doba.

Iako je savremeno društvo i čovjek u njemu u stanju postmodernističke haotičnosti, navedeni, i drugi oblici religizacije politike susreću se u posljedica-ma, kao rezultatu zajedničkog djelovanja.

Proces sekularizacije ide svojim putem, kako je rušio svetost religije, tako ruši i „svetu političnost“.

Velika dinamičnost savremenog društva i postmodernistička haotičnost svemu daju karakter nezapamćene prolaznosti.

Tek što smo saslušali jednu vijest, dobijamo drugu, često suprotnu onoj prethodnoj. I to ne samo u masovnim medijima. Često iz naučnih institucija dobijamo suprotne informacije o životnim pitanjima zdravlja, ishrane i sl. Medijska poruka time se okreće protiv same sebe, građani je ne shvataju ozbiljno i gube u nju povjerenje. U tom kontekstu, i religijske poruke preko medija gube svoju vjerodostojnost i dublji smisao.

Došlo je na red čuveno Bekenferdovo pitanje:

„Da li slobodarska, sekularizovana država živi od normativnih pretpostavki koje ona sama ne može da garantuje?“

Država se našla između slobode građana i beskompromisnih sila tržišta. Sada država, ono što je prigovarala religiji, postaje sama: opijum za mase u vidu širenja vjere u nacionalizam, svoju državu, svoju domovinu, a njeni političari sveštenici koji izvršavaju ove naloge.

Oni pretvaraju naciju u vjeru, čime nacija gubi istorijsko-oslobodilački smisao. Umjesto da se razvija logika ideje nacije, u smislu razvoja građanskog društva i tako igra ulogu faktora oslobađanja čovjeka od determinizma rođenja (etničkog, religijskog i sl.), ona dobija formu nacionalizma, a to znači zatvaranja prema drugom i drugačijem. Problem je dvostruk: to zatvaranje proizvodi negativne posljedice za one koji se „zatvaraju“, za monopole, prisilu i nepravdu unutar zatvorenih zajednica, ali i negativne posljedice i za druge zajednice u njihovom bližem i daljem okruženju.

Moć politike postala je privlačna i za ne mali broj teologa, i to teologa na visokim ljestvicama crkvene hijerarhije. Svjedoci smo upravo ovih dana isključivo političkih govora crkvenih velikodostojnika na prostorima eks-Jugoslavije. Kod njih političko posredovanje dobija značajnije mjesto nego hrišćansko obraćanje, prije se može reći da hrišćansko obraćanje potpuno izostaje.

U potrazi za izgubljenom moći i uticajem, crkva počinje obožavati naciju u neistorijskoj formi kakvoj je ona određuje, i apsolutizovati je u odnosu na demokratiju i pravnu državu, a apsolutizacija nacije vodi u nacionalizam.

Prihvatanje nacije ne znači da se odričemo demokratije, pravne države, ali njena apsolutizacija ide ka zatvaranju prema drugima, ka potcjenjivanju drugih, apriornom pretvaranju drugih u neprijatelje i sl. Naprosto, naciju kao eminentno istorijsku pretvaraju u neistorijsku kategoriju.

Ajnštajn je tvrdio da su Jevreji narod kao i svi ostali, i da je jevrejska religija kao i sve ostale. Ali, Ajnštajn je, ipak, govorio da sa zadovoljstvom pripada tom narodu. Samim tim priznaje da za njega jevrejski narod nije kao i svi drugi. Jevreji, prema Ajnštajnu, nijesu „izabrani narod“, ali za njega su „izabrani narod“, odnosno on bira Jevreje kao svoj narod. I Ajnštajnu je, pored sve veličine, bio potreban identitet. Njegova tvrdnja da Jevreji nijesu „izabrani narod“ jeste samo priznanje ravnopravnosti svih naroda svijeta, a ne poistovjećivanje svih naroda svijeta, njihovo asimilovanje i pretvaranje u svjetski narod odnosno društvo.

Ljudska priroda sa svojim motivacionim i kognitivnim ograničenostima to ne prihvata. To usmjerava nauku da otvori put mišljenju i znanju, pa i znanju o religiji, a ne negiranju religije. Vjera se u tom kontekstu javlja kao stvaralački čin, a ne samo kao puko vjerovanje. „Bog otkriva samog sebe u zakonitoj harmoniji svijeta“ (Spinoza).

Ali, fenomen političnosti crkve danas dobija sasvim nove dimenzije, u svakom slučaju na štetu crkve.

Politika je nekad u crkvi imala nezamjenljiv oslonac. Politika danas ima mnogo značajnije oslonce (ekonomija, tehnika i tehnologija, mediji, globalni uticaji i međunarodne veze itd.) nego što je crkva. Ranije je crkva bila jedan od osnovnih oslonaca politike, jer je bila mnogo više uključena u društvo, i na kolektivnom i institucionalnom, i na individualnom nivou. Zbog toga je njena političnost bila od većeg značaja za samu politiku nego što je danas. Danas politika vješto koristi crkvu samo u pojedinim fazama, odbacujući je odmah u sljedećoj fazi, kad joj više nije potrebna, ili ocijeni čak da joj smeta. S druge strane, crkva osjeća stalnu potrebu za vezom sa politikom, i prihvata saradnju kad joj god politika to ponudi. Bez obzira na sva znanja i spoznanja religije, politika uvijek ispadne mudrija i lukavija.

Zbog toga sociolozi razvijaju tezu da se religija uvijek javljala u vidu specifične političnosti.

Religija se, prema njima, javljala uvijek kao politika koja se bolje ili lošije skrivala iza vjerskih dogmi, izraza, ideja i djelovanja, zanemarujući individualne slobode pojedinaca.

Inače, politika i političnost uvijek proizvode određeni vid „svetosti“, odnosno određenu svetovnost uspijevaju prikazati kao svetost.

Tako, razne ideologije svojim programima deklarišu se kao protivreligijske, ali njihovi nosioci načinom djelovanja i obećanjima afirmišu se kao nezamjenljivi faktori ispunjavanja religijskih potreba: spasenja, oslanjanja na autoritete i opšte kreacije smisla života.

Dolazimo u situaciju kada svi u politici vide osnovnu moć izbavljenja.

Istina je otprilike u tome da su religija i politika nerazdvojive, i da istovremeno prate samo biće čovjeka i njegove zajednice.

Tako, proces sekularizacije ide svojim putem, kako je rušio svetost religije, tako ruši i „svetu političnost“.

Ontologija čovjeka i njegove zajednice usmjerava proces sekularizacije na kritički odnos prema državi i njenoj demagogiji, punoj praznih obećanja i neispunjenih želja njenih građana. Ta zemaljska božanstva, autoriteti, ideologije, nepogrešivosti ustanova i njihove moći, gube oreol svetosti. Ono što je država učinila religiji, sada joj se vraća.

Bez obzira na sve protivrječnosti, sekularizacija se ispoljava kao proces koji otvara društveni prostor za dinamičku poziciju društva i njegovih građana, i stvaranje društvenog poretka neotuđene političnosti i istinske čovječnosti. Jednom riječi, uspostavljanje „aktivnog društva“.

„Aktivno društvo“ je garancija prevladavanja situacije u kojoj imamo „slabu Crkvu“, „slabu državu“, a to znači i „slabo društvo“.

„Aktivno društvo“ obezbjeđuje potrebnu autonomiju i crkve i države u zadovoljavanju suštinskih potreba čovjeka i njegove zajednice.

Religija dolazi u situaciju da se vrati sebi, da na bazi svoje autonomnosti iskaže svoje mogućnosti u domenu vjere, kao istinske potrebe najširih slojeva ljudi. To znači da će i ovozemaljski sadržaji naći pravo mjesto u religiji.

Država se, takođe, ne određuje bilo kakvim kvantitetom – mikro ili makro – već kvalitetom izvršavanja onih funkcija koje su njoj namijenjene. Izgradnja dobrih (a ne malih ili velikih) državnih institucija predstavlja ključnu varijablu razvoja društva. Proces sekularizacije, i pored svih protivrječnosti, ima svoj kontinuitet, prati istovremeno logiku čovjekove ontologije i gnoseologije, bića i saznanja, i tako vodi emancipaciji čovjekove svijesti i čovjekovog senzibiliteta.

Pri tom, naravno, moramo imati u vidu motivacione i kognitivne ograničenosti čovjeka, bazirane na njegovoj ljudskoj prirodi.

Motivaciono i kognitivno čovjek želi da sazna više, ali on to neprestano čini kao subjekt sa svojim identitetom.

Prema tome, lažna je predstava da je savremno društvo i čovjek u njemu ostvarilo najveće jedinstvo u ekonomiji, tehnici i tehnologiji, tržištu i sl. Najveće jedinstvo savremenog društva sadržano je u težnji ka ostvarivanju, razvoju i očuvanju vlastitog identiteta na globalnoj sceni savremenog društva.

Nema tačke na ekumenskim prostorima današnjice gdje se ne odvija ovaj proces. On jednako važi za sveto i svetovno, za pojedince, njihove zajednice i institucije, a to znači i za crkvu i državu, kao izuzetno značajne institucije svakog društva.

3. Odvojenost crkve i države

Oduvijek se odnos crkve i države postavlja na tezi o odvojenosti crkve i države. Danas pogotovo. Na prvi pogled izgleda da tu nema ništa sporno.

Crkva ima duhovnu autonomiju, kanonsko ustrojstvo duhovne zajednice i svoje vjernike. Država ima svoje institucionalnopravno ustrojstvo i svoje građane kao politička zajednica.

Da li ove dvije zajednice, duhovna i politička, mogu biti odvojene?

Milenijumsko iskustvo čovjeka i njegove istorije ubjedljivo upućuje na negativan odgovor, a to znači da

– crkva i država ne mogu biti odvojene.

One moraju imati svoju autonomiju, ali to ne znači njihovu potpunu odvojenost. Odnos crkve i države, kao duhovne (vjerske) i političke (građanske) zajednice, mora biti odnos dvije autonomne zajednice na bazi kvalitativnog posredovanja, a ne negiranja jedne od strane druge.

Nezamislivo je da:

– vjerska zajednica negira identitet političke zajednice;

– takođe, nezamislivo je da, u vidu neke univerzalnosti, vjerska zajednica nema nikakvu vezu sa etnokulturnim i političkim identitetom državne zajednice.

Time bi se dovodila u pitanje čovjekova sloboda, a sloboda je nedjeljiva. Crkva i država treba da budu u funkciji čovjeka i njegove slobode. Ta sloboda može se ostvarivati u cjelini duhovne i političke zajednice. Zato Vsilis Aleksis kaže: „Dok ne budem poznavao crkvu, neću poznavati Grčku.“

Crkva i njen duh mira i sloge, duh reda, poštovanja i uvažavanja, duh svete slobode ne odnosi se samo na vjerovanje u Boga nego i na ateiste i sve građane jer je

– religija društveni fenomen.

Religija kao društveni fenomen ima određeno značenje, značaj i smisao ne samo za one članove zajednice što vjeruju u religijske dogme, i koji pripadaju vjerskim zajednicama, nego i za one koji nijesu vjernici i koji nijesu vjerski organizovani.

Uz to, religijsko djelovanje ima

– posljedice, pozitivne ili negativne,

za sve članove zajednice i za zajednicu u cjelini.

Crkva je kao organizacioni izraz religije (religijska organizacija-zajednica)

– složena institucija,

koja svoju organizaciju temelji na sistematizovanom vjerskom učenju (dogmi).

Crkva, pored dogmatske uređenosti, obuhvata:

– osjećanja,

– mišljenja,

– stavove,

– očekivanja vjernika.

Sve to ne može biti totalno izolovano od ateista i inovjernika i zajednice u cjelini.

Zbog toga, bez obzira na obostrano prihvatanje teze o odvojenosti crkve od države, crkva se višestruko vezuje za društveno-politički poredak u kome djeluje.

Nesporan je univerzalni karakter crkve, ali je nesporna i neophodnost esencijalnog i egzistencijalnog realizovanja tog karaktera u dubini individualnog identiteta i etnokulturnog identiteta zajednice. U tome je sadržan njen apriorni i aposteriorni karakter.

U tom kontekstu, crkva se javlja kao institucija koja duhovno legitimiše određenu zajednicu i njene pripadnike, kao poseban i nezamjenljiv izraz slobode.

Očigledno, centralno mjesto pripada čovjeku i njegovoj slobodi.

I sam Bog crpi svoj identitet iz svog stvaralaštva, a čovjek je njegovo osnovno stvaralaštvo.

Odnos Boga i čovjeka ne može se uspostavljati bez obostranog aktiviteta, što pretpostavlja promjenu postojećeg stanja (duhovnog i političkog).

Zbog toga je čovjek „iskočio“ i iz samog raja. Iako idealno uređen, raj je za čovjeka predstavljao zatvoren prostor, pa je čovjeku kao zadovoljenje znatiželje, kao izraz slobode, otvorena mogućnost prestupa.

„Ako nema 'prestupa' i 'prekršaja' u odnosu na postojeću stvarnost, postoji opasnost od kretanja u zatvorenom krugu i opstojanja u osvojenoj realnosti“ (R. Božović).

Idealno uređeno – znači istovremeno i zatvoreno. Zatvoreno za nove ideje, želje, ciljeve, za nove ljude. Te nove ideje, želje, ciljevi, novi ljudi, ne mogu se ostvarivati u zatvorenom, makar idealnom, sistemu. Ostvarivanje novih ideja, želja, potreba i novih ljudi, kao njihovih nosilaca, jeste u stvari – sloboda.

Sloboda je povezana (bolje reći, neostvariva i nezamisliva) sa tvoračkim principom – principom rađanja novog, koji u procesu preobražaja životne energije dovodi u pitanje dotadašnja pravila, podređuje ih životu i tako potvrđuje svoju vitalnost.

„Biti u Raju ili živeti slobodno samo je prividna dilema: jer, božanstvo objedinjuje zakon i prestup. Zato i prvobitni greh nije posledica izvršenog čina već gaženje božje reči kao manifestacija ljudske neposlušnosti čiji je ishod proterivanje iz Raja i raskidanje dotadašnje neposredne veze između čoveka i Tvorca“ (Đurić).

Jednostavno, u pitanju je sam život, koji ontološki i ontički, nužno posreduje između svakog pojedinca – čovjeka i Boga. To omogućava i osmišljava postojanje čovjeka i Boga, njihovo postojanje sa-Vremenom, a ne ostajanje u Vremenu.

U stvari, nastojeći da zadovolji svoju znatiželju, čovjek je našao zadovoljstvo u kršenju najveće naredbe. Radi se ovdje o uzročnoj i smisaonoj pobjedi životnog zakona nad manifestnim, objavljenim zakonom.

Sadržani su ovdje i uzročni i smisaoni osnov čovjekovog postojanja.

Jureći za životom i tragajući za smislom svog života, čovjek je iskočio iz raja u kome nema životnih promjena.

„Uskačući“ u proces životnih promjena, čovjek sam sebe uključuje u evolutivni proces, i time omogućuje postojanost života čovjekove vrste i svoju beskonačnost, jer se bez života ne može dati smisao životu, pa ni slobodi.

„Vitalnost oslobođena kršenjem pravila daje grehu onaj viši životni smisao koji zato i relativizuje njegovo početno, apriorno suprotstavljanje vrlini“ (Đurić).

Bazično životno iskustvo, koje čovjek time stiče, jeste, u stvari, jedini modus vivendi da se čovjek može približiti svome Tvorcu, i tako slijediti njegov

tvorački princip. Unutrašnja suprotnost dijalektike tvoračkog principa sadrži momenat prvobitnog udaljavanja od Tvorca, ali istovremeno jeste i neizbježna pretpostavka otkrivanja i suštinskog približavanja Bogu.

Njegošev Teodosije Mrkojević, iguman, kaže:

*„Znađem i ja nešto o inđilu;
da ga nikad gledao nijesam,
– bog je meni oči darivao
te sa njima vidim što su ljudi,
sve naliče čovjek na čovjeka,
al' čovjeka ka' planine nejma.*

.....

*Ja nijesam, bog mi ne sudio,
beglerbeže, nipošto bezbožan,
nego imam oči za gledanje;
svijeća mi božja pred očima,
te razbiram bijelu svjetinu
i ne držim crno za bijelo.“ (u : „Šćečan Mali“)*

Njegoš je ovdje formulisao svu suštinu odnosa čovjeka i Boga, a na bazi toga, i njihovih institucija: crkve i države.

Božja svijeća, kao esencijalni ambijent, čovjeku je pred očima, ali čovjek svojim očima posmatra ljude i pridaje *značaj, značenje i smisao* stvarima u svijetu i „razbira bijelu svjetinu“.

Uostalom, i sama *Biblija je bogočovječanska riječ*, a ne samo Božja riječ. pisci Biblije nijesu bili samo *sredstvo zapisivanja*, već su koristili, kao *bogom-nadahnuti ljudi*, i svoje *obrazovanje i shvatanje*, i na taj način u Bibliju unosili i *shvatanja svog vremena*. Kako na drugačiji način objasniti promjene i pozitivnu evoluciju u stavovima u samoj Bibliji u toku 13 vijekova njenog nastajanja?

U tom kontekstu moguće je puno razumijevanje odnosa Boga i čovjeka u uslovima raja, te protjerivanje čovjeka iz raja. Istovremeno, to je osnov za temeljno koncipiranje odnosa crkve i države.

Sadržana je ovdje kardinalna

– *društvena činjenica*

da sam čin prestupa „rajskih pravila“ koji izvire iz same vitalnosti – odnosno životnosti – nije grijeh, već je shvaćen kao grijeh i transponovan u doživljaj grijeha.

Činjenica značaja, značenja i smisla koje činu prestupa „rajskih pravila“ daju čovjek i njegova zajednica jeste društvena činjenica, bez koje se ne mogu razumijevati, tumačiti i objašnjavati društveni procesi i odnosi, društvene institucije i organizacije i uopšte društveni život ljudi.

Bez ove činjenice ne može se razumijevati čovjekova sloboda u bilo kojem domenu njegovog života i rada, pogotovo ne u odnosima tako značajnih institucija kao što su crkva i država.

Ova društvena činjenica javlja se kao nužna posljedica životnog iskustva (uzročno i smisaono determinisanog), preko kojeg se čovjek jedino može približiti svom Tvorcu.

Temeljna vrijednost kojom se procjenjuje ova činjenica, a koja čini suštinu društvenog života jedne zajednice, jeste mogućnost ispoljavanja

– *individualnih sloboda (kojima, vidjeli smo, religija ne poklanja naročitu i potrebnu pažnju).*

Njenim izučavanjem dobijamo široke mogućnosti tumačenja i objašnjenja brojnih društvenih fenomena. Bez mogućnosti ispoljavanja individualnih sloboda u duhovnoj i političkoj sferi nije moguće ni istorijski objasniti, ni u savremenom društvu, poziciju crkve i države i njihove međusobne odnose. Dijalektika individualnih sloboda u duhovnoj i političkoj sferi neprestano prožima najznačajnije aspekte društvenih i ekonomskih odnosa, kulturni nivo vremena, karakter istorije duha i stupanj svijesti koji je čovjek i njegova zajednica imao u pojedinim fazama svog razvitka, način na koji je čovjek prisvajao svijet i razumijevao okolinu, njegovo ponašanje u svakodnevicu, regulisanje radnih i porodičnih aktivnosti, motivaciju i ukupno ponašanje članova zajednice i pojedinih grupa.

Ali, ne smijemo zaboraviti ni jednog trenutka da se individualne slobode mogu ostvarivati u *esencijalnom ambijentu zajednice, odnosno društva.*

U istoriji ljudskog društva javljali su se razni

– *posrednici*

u ostvarivanju individualnih sloboda u esencijalnom ambijentu društva, a oni su svoje posredništvo pretvarali u vlastitu monopolsku poziciju u odnosu na čovjeka.

Crkva i država su u tom pogledu na prvom mjestu.

Tezu o odvojenosti crkve i države, i jedna i druga institucija, koriste veoma često upravo u svrhu uspostavljanja monopolske pozicije u odnosu na svoje vjernike odnosno građane. U crkvi vlada stroga hijerarhija sa jasnom podjelom na profesionalce (sveštenstvo, kler) i vjernike (laike). Kao i svaka organizacija, i crkvena organizacija je sklona birokratizaciji, i to kako na unutrašnjem planu, tako i u odnosu prema spolja, tj. prema društvu odnosno državi.

Ko navlači zavjese na crkvene dveri?

Pitanje je koje mitropolit Amfilohije postavlja u svojoj besjedi u vezi sa oštrim, čak fizičkim sukobljavanjima u SPC povodom pitanja liturgije (Politika, 14. avgust 2008).

„Zatvorene dveri i čitanje molitvene tajne, ne odvajaju li laike od suštinskog razumevanja sadržaja svete liturgije?“ – pita se mitropolit Amfilohije!

Sušтина liturgije, ističe mitropolit Amfilohije u odgovoru na ova pitanja, bitna je za vjernike, a to znači da forma ne smije imati prednost u liturgijskom životu.

Sušтина razumijevanja liturgije znači ne samo otvorenost u odnosima vjernika i crkve već to neizbježno povlači i neophodnost *otvorenosti crkve prema državi.* Crkva ne može imati „zatvorene dveri“ prema državi, kao ni država prema crkvi, u ime *demagoške teze* o odvojenosti crkve i države. Crkva i država treba da doprinose progresu čovjeka i njegove zajednice u smislu ostvarivanja fundamentalnih ljudskih vrijednosti.

Na tom planu neophodna je njihova neprestana saradnja, kvalitativno posredovanje uz poštovanje potrebne autonomije crkve i države, autonomije koja odgovara samoj prirodi i jedne i druge institucije.

To je moje sociološko stanovište, koje sam, nadam se, eksplicitno izložio.

L i t e r a t u r a

- Blagojević, M. (2007), „Savremena (de)sekularizacija srpskog društva“, u zborniku: *Muke sa svetim*, NKC, Niš.
- Dejvi, G. (2007), „Novi pristupi sociologiji religije: zapadna perspektiva“, u zborniku: *Muke sa svetim*, NKC, Niš.
- Đorđević, D. B. (ur.) (2007), *Muke sa svetim*, NKC, Niš.
- Đorđević, D. B. (2008), „Interkulturalizam – poželjan ishod religijskog dijaloga“, *Sociološka luča*, br. I/1, Nikšić.
- Flere, S. (2007), „Verska nedoslednost i sekularizacija“, u zborniku: *Muke sa svetim*, NKC, Niš.
- Gavrilović, D. (2007), „Da li je moguće rasplesti lavirint svetog?“, u zborniku: *Muke sa svetim*, NKC, Niš.
- Kimlika, V. (2004), *Multikulturalizam – multikulturalno građanstvo*, CID, Podgorica.
- Lovrić, M. (2007), „Religija i racionalnost u međukulturnoj perspektivi“, u zborniku: *Muke sa svetim*, NKC, Niš.
- Lumis, A. T. i P. D. Nezbić (2007), „Istraživanje o ženskom sveštenstvu i sociologija religije“, u zborniku: *Muke sa svetim*, NKC, Niš.
- Mardešić, Ž. (2007), „Religija u postmodernitetu: nestanak ili povratak svetoga?“, u zborniku: *Muke sa svetim*, NKC, Niš.
- Ruf, V. K. (2007), „Religiozna granična područja: izazovi za buduća proučavanja“, u zborniku: *Muke sa svetim*, NKC, Niš.
- Šušnjić, Đ. (1998), *Religija I i II*, Čigoja, Beograd.
- Vrcan, S. (2001), *Vjera u vrtlozima tranzicije*, Dalmatinska akcija, Split.
- Vukićević, B. (2008), „Pojam Svete stolice i principi njenog djelovanja u međunarodnim odnosima“, *Sociološka luča*, br. II/1, Nikšić.
- Vukićević, S. (2000), „Etničko i građansko u savremenoj državi“, u zborniku: *Strategija razvoja i procesi regionalne saradnje na Balkanu*, Filozofski fakultet, Niš.
- Vukićević, S. (2001), „Etničko i vjersko kao građansko“, u zborniku: *Vjere manjina i manjinske vjere*, JUNIR, Niš.
- Vukićević, S. (2001), „Neophodnost intrareligijskog dijaloga kao vida pomirenja u Jugoistočnoj Evropi“, u zborniku: *Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi*, BOŠ, Beograd.
- Vukićević, S. (2001), *Sociološki realizam svetosti i ličnost*, Filozofski fakultet – Nikšić, Bogoslovija Sv. Petar Cetinjski – Cetinje.
- Vukićević, S. (2003), *Crna Gora na prelazu milenijuma*, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, Cetinje.
- Wallisch-Prinz, B. (1977), *Religionssoziologie*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz.
- Weber, M. (2000), *Sociologija religije*, „KruZak“, Zagreb.